

NUŽNOST VREDNOSNOG IZRAŽAVANJA REZULTATA POSLOVANJA I SREDSTAVA ZA PROIZVODNJU U PROCESU REPRODUKCIJE U PREDUZEĆU

1. Mogućnost naturalnog izražavanja rezultata poslovanja i sredstava za proizvodnju u procesu reprodukcije u preduzeću

Rezultati poslovanja i sredstva za proizvodnju mogu se u procesu reprodukcije u preduzeću izražavati u vrednosnim i naturalnim izrazima.¹ U praksi postoje vrlo široke mogućnosti da preduzeće samo određuje vrstu izraza za kvantitativno izražavanje ovih ekonomskih kategorija. Izbor vrste izraza za kvantitativno određivanje rezultata poslovanja i sredstava za proizvodnju vrši se na osnovu raznih kriterijuma. Pri izboru vrste izraza mora se, u prvom redu, voditi računa o *kvalitetima datog izraza* i o *prirodi predmeta* koji se u konkretnom slučaju izražava. Druga vrlo važna činjenica, koju treba pri izboru vrste izraza imati u vidu, je *domen i adekvatnost konkretnog izraza* da datu ekonomsku kategoriju fiksira i prati kroz proces reprodukcije ili kroz određene faze procesa reprodukcije. Vrsta izraza je najčešće predodređena *aspektima* posmatranja određene kategorije i *ciljevima* koje treba tim posmatranjima da postignemo. Međutim, mora se posebno voditi računa i o *racionalnosti* primene izabrane vrste izraza.

Naturalnim izrazima iskazuju se stanja i promene rezultata poslovanja i sredstva za proizvodnju po onom merilu koje najadekvatnije može izraziti njihove količine. Međutim, ima slučajeva kada se stanje ili promene stanja pomenutih ekonomskih kategorija mogu pot-

¹ Pored naturalnih i vrednosnih izraza postoje i neke druge vrste izraza za kvantitativno izražavanje pomenutih elemenata ekonomije preduzeća, kao što su, na primer, radni izraz i neki drugi. Samo da napomenemo da dr Stevan Kukoleča proizvod izražava ne samo u fizičkim i vrednosnim izrazima već i u tržišnoj ceni, u ceni koštanja i u troškovima rada. (Vidi dr Stevan Kukoleča: *Ekonomika preduzeća I*, Informator, Zagreb, 1965 godine, strana 466—479.)

Mi ćemo ovde analizirati samo naturalne i vrednosne izraze, jer bi to, bar po našem mišljenju, bilo dovoljno da se sagleda nužnost vrednosnog izražavanja rezultata poslovanja i sredstava za proizvodnju u procesu reprodukcije u preduzeću.

punije i adekvatnije izraziti na osnovu *više naturalnih merila*.² To se naročito primenjuje u kvantitativnom izražavanju rezultata poslovanja a vrlo retko u kvantitativnom izražavanju sredstava za proizvodnju. »Količinsko obeležje pojedinih proizvoda iziskuje primenu više merila. Tako za tkanine nije dovoljno naznačiti samo dužinu nego je potrebno dodati i širinu izrađenog proizvoda. Proizvodi metalne industrije iskazuju se komadima ali pored toga i u snazi (motori) ili zapremini (posude) ili pak u težini.«³

Naturalni izrazi su jasni, objektivni i racionalni, jer se vrlo jednostavno utvrđuju i primenjuju. Međutim, i pored ovih svojih dobrih strana i prednosti u odnosu na ostale vrste izraza, oni se u praksi ne mogu u svim slučajevima upotrebljavati. Njihovu primenu ograničava, u prvom redu, velika raznovrsnost kako rezultata poslovanja tako i raznovrsnost sredstava za proizvodnju. U teoriji se vrlo često ističe činjenica da se ukupna proizvodnja može idealno izraziti, ako preduzeće proizvodi samo jedan proizvod. Takvih slučajeva (da preduzeće proizvodi samo jedan proizvod) je u praksi vrlo malo. Mogućnosti primene naturalnih izraza za izražavanje rezultata poslovanja i sredstava za proizvodnju *ispitivali smo u 75 privrednih preduzeća*, koja pripadaju raznim privrednim oblastima i privrednim granama. Tom prilikom smo utvrdili da se u naturalnim izrazima može izraziti celokupna proizvodnja, ili bolje rečeno, najveći i glavni deo proizvodnje samo u tri preduzeća, što u procentima predstavlja samo 4%. Treba, međutim, napomenuti da ni jedno od ovih preduzeća nije moglo celokupnu svoju proizvodnju da izrazi jednim naturalnim izrazom a da prethodno nije izvršilo svođenje srodnih proizvoda na jedan uslovan proizvod koji se tretira kao zajednička naturalna jedinica.

Teorija vrlo detaljno ispituje svođenje *raznovrsne* proizvodnje na jednu »uslovnu« naturalnu jedinicu. Time se otvaraju nove mogućnosti za primenu naturalnih izraza, radi jedinstvenog izražavanja celokupne proizvodnje ili svih sredstava za proizvodnju. »Redovit je slučaj da u radnom procesu sudeluju više raznovrsnih faktora. Čest je slučaj u kome se kao rezultat radnog procesa javlja više raznovrsnih učinaka. Kao posledica toga javiće se potreba preračunavanja raznovrsnih faktora u neku zajedničku obračunsku veličinu... To znači da je moguće raznoimene brojeve, koristeći neke omjere, pretvoriti u istoimene veličine fizičkog karaktera ili koristeći cijene, u novčane iznose i novčane sume...«⁴ Svođenje raznovrsnih »učinaka i faktora proiz-

² Dr Stevan Kukoleča piše: »Kao fizička količina, proizvod je kvantitativna determinanta ekonomije preduzeća. Izuzetno, i njegovi kvaliteti — tehnološki i funkcionalni kvaliteti — su takođe kvantitativne determinante, samo tada i ti kvaliteti moraju biti kvantificirani tehničkim standardima, uzansama, tržišnim konvencijama i sl. Dr Stevan Kukoleča: *Ekonomika preduzeća I*, Informator, Zagreb, 1965. godine, strana 29.)

³ Gojko Grđić: *Osnovi ekonomske statistike*, Naučna knjiga, Beograd, 1963. godine, strana 111).

⁴ Dr Šimun Babić: *Uvod u ekonomiku preduzeća*, Školska knjiga, Zagreb, 1961, strana 39.

vodnje« na zajednički zvaničan izraz moguće je prema tome samo pod određenim uslovima, tj. samo pošto se uslovi za uspostavljanje adekvatnih brožanih odnosa između proizvoda koji se svode i proizvoda koji se uzima kao osnovna jedinica.

Međutim, ima još jedna prepreka za primenu naturalnih izraza u jedinstvenom izražavanju raznovrsnih učinaka i faktora proizvodnje. Radi se o raznovrsnosti *kvaliteta* proizvoda ili sredstava za proizvodnju. »Produktivnost preduzeća odnosno konkretne organizacione jedinice, biće takođe realno iskazana ovim obrascem (misli se na obrazac za iskazivanje produktivnosti gde se fizička proizvodnja uzima kao element—napomena T. Č.) ako preduzeće, odnosno organizaciona jedinica proizvodi svega jedan proizvod te vrste. Međutim, ako je reč o nizu proizvoda — asortimanu proizvoda — stvaraju se metodološke teškoće izražavanja produktivnosti ovim obrascem: razni proizvodi jednog asortimana mogu se meriti različitim fizičkim jedinicama mere, usled čega oni ne mogu da se sabiraju; u dinamici reprodukcije asortiman proizvoda može da bude ustaljen a da pri tom dolazi do promene *kvaliteta* (podvukao T. Č.) proizvoda...«⁵

A sada ukratko da pogledamo kako raznovrsnost asortimana proizvodnje i kvalitet proizvoda, kao i raznovrsnost sredstava za proizvodnju utiče na mogućnosti primene jedinstvenog naturalnog izražavanja. Našim ispitivanjima, o kojima je već bilo reči, utvrdili smo da su u praksi vrlo retke mogućnosti primene metode svođenja s ciljem dobijanja jednog jedinstvenog naturalnog izraza za celokupnu proizvodnju. Međutim, otkrili smo jedan vrlo karakterističan primer, koji u svemu može zadovoljiti teoretske zahteve za svođenjem raznih naturalnih izraza na jednu zajedničku (svodnu) jedinicu mere i jedinstvenim izražavanjem raznovrsne proizvodnje u naturalnim izrazima. Ovde se radi o idealnim uslovima za svođenje raznih debljina stakla na kvadratni metar debljine 2 milimetra. Prirodna proizvodnja i priroda čitavog tehnološkog procesa su osnovni preduslovi koji su omogućili pravilnu primenu metode svođenja za jedinstveno naturalno izražavanje celokupne proizvodnje prozorskog stakla. Karakteristično je da su odnosi između debljina pojedinih vrsta stakla i utrošaka staklarske mase za te vrste stakla potpuno adekvatni. To u krajnjem slučaju treba da znači da je odnos između debljina pojedinih vrsta stakla i utrošaka materijala za te vrste adekvatan. Na drugoj strani, u sistemu vertikalnog izvlačenja stakla ('furko') postoji adekvatan odnos između debljina stakla i brzine izvlačenja stakla. Potpuno je ispravno, prema tome, što se debljina stakla uzima kao element za svođenje na »uslovnu« naturalnu jedinicu, jer je ta debljina uslovljena veličinom utroška predmeta rada, sa jedne, i veličinom utroška živog rada i sredstava za rad, sa druge strane.

Napred iznete konstatacije možemo ilustrovati pregledom koji nam pokazuje brožane odnose između debljina, potrošnje materijala i utrošaka osnovnih sredstava živog rada za dva najvažnija proizvoda — stakla debljine 2 i debljine 3 mm:

⁵ Dr Stevan Kukoleča: *Ekonomika preduzeća I*, Informator, Zagreb, 1965, strana 466.

E l e m e n t i	Debljina stakla		O d n o s
	2 mm	3 mm	
1. Utrošak staklarske mase za jedan kvadratni metar stakla u gramima	4,780	7,170	2 : 3
2. Brzina izvlačenja jednog kvadratnog metra u sekundama	11	16,5	2 : 3
3. Debljina stakla u milimetrima	2	3	2 : 3

Iz prednjih podataka se može videti da se za svođenje pojedinih debljina stakla, na jedan zajednički prirodni izraz može uzeti bilo koji od napred navedenih elemenata. Preduzeća u našoj zemlji (a koliko je nama poznato tako se čini i u nekim drugim zemljama sveta) za svođenje stakla na jednu prirodnu jedinicu uzimaju debljinu kao osnovu.

Na osnovu naših istraživanja i na osnovu teoretskih postavki u vezi sa prirodnim jedinstvenim izražavanjem raznovrsne proizvodnje, možemo zaključiti da je prirodno izražavanje u praksi vrlo ograničeno, jer se teoretske pretpostavke za njegovu pravilnu i potpunu primenu u stvarnom životu retko ostvaruju. Najvažniji razlozi koji onemogućavaju široku primenu prirodnog jedinstvenog izražavanja kod većine elemenata ekonomije preduzeća su: njihova prirodna raznovrsnost i *raznovrsnost kvaliteta, kao i stalna izmena njihovih prirodnih oblika u procesu reprodukcije, o čemu, će posebno biti reči.*

2. Razlozi koji uslovljavaju neophodnost vrednosnog izražavanja rezultata poslovanja i sredstava za proizvodnju u procesu reprodukcije u preduzeću

Analizirajući proces robne razmene, Marks je konstatovao da se novac, kao jedinstveni izraz svih roba, pojavio kao objektivna i zakonita nužnost robne razmene, jer je složeni mehanizam robno-novčanih odnosa morao da pronalazi i adekvatna sredstva svoga regulisanja. »Novčani kristal n u ž a n (podvukao T. Č.) je proizvod procesa razmene i njima se raznovrsni proizvodi rada istinski izjednačuju, pa stoga i istinski pretvaraju u robe«.⁶

U savremenim uslovima privređivanja i pored težnji za specijalizacijom proizvodnje postoji vrlo široka *raznovrsnost proizvoda*, na jednoj strani, i vrlo široka *raznovrsnost sredstava za proizvodnju*, na drugoj strani. Našim istraživanjima smo došli do podataka da se u 75 anketiranih i ispitivanih preduzeća proizvodi preko 1700 vrsta proizvoda a da se troši oko 2950 osnovnih materijala. Broj ostalih vrsta materijala i sredstava za proizvodnju nismo ispitivali. Smatramo da su izneti podaci dovoljni da ilustruju širinu raznovrsnosti »elemenata ekonomije preduzeća« o kojima je ovde reč.

⁶ K. Marks: Kapital I, Kultura, Beograd, 1947. godine, strana 49.

Sa gledišta vrednosne evidencije, problem raznovrsnosti sredstava je mnogo širi. Sredstva za proizvodnju nisu samo naturalno raznovrsna. Ona su raznovrsna i u načinu trošenja pa i u načinu reprodukcije. Da bi se ovako višestruko raznovrsna sredstva mogla jedinstveno da izražavaju i kvantitativno mere neophodno je da se ona najpre jedinstveno izraze u novčanim jedinicama. Mesto njihovih pojedinačnih naturalnih oblika, imali bismo jedan vrednosni izraz za sve.

Poznati sovjetski ekonomisti Makarov i Belousov, analizirajući metod knjigovodstvene evidencije, konstatuju da je čitava suština knjigovodstvene vrednosne evidencije predodređena karakteristikama i načinom ponašanja sredstava za proizvodnju, kao i nastankom rezultata poslovanja u procesu reprodukcije. Kao najbitniji razlog za neophodno postojanje vrednosne evidencije oni ističu *kružno kretanje i transformaciju naturalnih oblika sredstava za proizvodnju u procesu reprodukcije u preduzeću*. Problem je kako uspostaviti kvantitativne odnose između pojedinih faza gde se veze između naturalnih kvantiteta prekidaju. Rešenje ovako komplikovanog problema ovi ekonomisti vide u uvođenju vrednosnih izraza za sve elemente ekonomije preduzeća.⁷

Marks je, takođe, nedvosmisleno istakao da je predmet knjigovodstvene vrednosne evidencije »kretanje proizvodnje a osobito oplodivljanje vrednosti«.⁸

Prirodni tok sredstava za proizvodnju uticao je na strukturu čitave knjigovodstvene evidencije. Kontni planovi većine zemalja u svetu u manjoj ili većoj meri su podešavani prema kružnom kretanju sredstava za proizvodnju po Marksovoj formuli: $Novac \dots Roba \dots Proizvodnja \dots Roba_1 \dots Novac_1$.

Složenost praćenja kružnog toka sredstava za proizvodnju ogleda se i u dinamici njihovih kretanja i promenama koje nastaju prilikom njihovog trošenja i stvaranja novih prednosti. »U toku procesa rada u privrednim organizacijama dolazi do promena oblika sredstava. Ona menjaju stalno svoj oblik i time iskazuju put kojim su prošla u toku prethodnih privrednih zbivanja, kao i njihov položaj u odnosu na nastupajuća privredna stremljenja. Transformacija pojedinih oblika sredstava ide ne samo do toga da se jedan oblik menja u drugi, već u toku privrednih zbivanja, naročito kod proizvodnih privrednih organizacija, u jednom određenom trenutku dolazi do trošenja sredstava, do njihovog fizičkog uništavanja u procesu proizvodnje. Ali to uništavanje ili trošenje sredstava u privrednim organizacijama je uvek celishodno: troše se određena sredstva ne zbog trošenja kao takva, već da bi se, u drugom obliku, ostvarila količina sredstava veća od one koja je utrošena.«⁹

Pored ova dva važna razloga za vrednosno izražavanje svih elementa ekonomije preduzeća, a posebno rezultata poslovanja i sredstava za proizvodnju, Marks ističe potrebu *kalkulacije robnih cena i kontrolu*

⁷ Makarov i Belousov: Teorija buhgalterskoga učeta, Gosfinizdat, 1955. godine, strana 50 i 51.

⁸ K. Marks: Kapital II, Kultura, Beograd, 1958. godine, strana 657.

⁹ Dr Kosta Vasiljević: Teorija i analiza bilansa, »Savremena administracija«, Beograd, 1965. godine, strana 7.

kretanja oplodavanja vrednosti«. Kao jedinstvo svojih *kružnih tokova*, kao vrednost koja se nalazi u procesu, bilo to u oblasti proizvodnje, bilo u obema fazama prometne oblasti, kapital postoji samo idealno u *obličju računskog novca*, pre svega u glavi proizvođača robe, odn. kapitalističkog proizvođača robe. Ovo *kretanje fiksira se i kontroliše se pomoću knjigovodstva* koje obuhvata i *određivanje ili izračunavanje (kalkulaciju) robnih cena*. Na taj način *kretanja* (podvlačio T. Č.) a osobito oplodavanja vrednosti, pri čemu robe figurišu samo kao nosioci vrednosti, kao imena stvari čije je idealno postojanje kao vrednost fiksirano u računskom novcu — dobija simboličan odraz u predstavi¹⁰.

A sada da vidimo u čemu je suština procene elemenata proizvodnje i kalkulacije »robnih cena«. Da bi se mogla da fiksira ju i kvantitativno odrede određena stanja ili promene na sredstvima za proizvodnju, ta stanja i te promene treba da imaju svoj izraz. Svaka promena ili stanje može se izraziti u naturalnim, radnim ili nekim drugim izrazima. Međutim, savremeni mehanizam vrednosne evidencije neminovno nalaže da se ta stanja i promene u procesu proizvodnje, pa i u čitavom procesu reprodukcije, izražavaju vrednosno.

Pri proceni sredstava za proizvodnju kao i pri proceni njihovih utrošenih delova, postavlja se zahtev da te procene budu realno izvršene. Međutim, procena ima i izvesnih nedostataka, koji se u prvom redu odnose na izbor cena i određivanje veličina utroška. U praksi se smatra da je ispravna ona procena koja je sprovedena u duhu postojećih propisa i zakona.

Procena sredstava za proizvodnju, a prvenstveno njihovih utrošaka ima svoju drugu stranu, jer se procenjene vrednosti utroška automatski ukalkulišu u vrednost nove proizvodnje kao element vrednosti koje se u tom istom procesu stvaraju i formiraju. Pravilno procenjivanje sredstava za proizvodnju predstavlja solidnu osnovu za uspostavljanje realnog odnosa između elemenata koji se troše i vrednosti koje se u procesu proizvodnje stvaraju. Kalkulacija je, prema tome, samo druga strana procene vrednosti utroška elemenata proizvodnje, jer se kalkuliše ono što je već procenjeno kao utrošak.

Na osnovu svega ovoga možemo konstatovati da je vrednosno izražavanje svih elemenata ekonomije preduzeća uslovljeno sledećim potrebama:

1. da se u procesu proizvodnje pa i procesu reprodukcije jedinstveno izraze svi elementi procesa reprodukcije,
2. da se pravilno i potpuno prati kretanje vrednosti elemenata koji se »unutar kružnih tokova« transformišu i obrću i
3. da je jedinstveno fiksiraju i odrede (kalkulišu) vrednosti rezultata koji se u procesu proizvodnje stvaraju.

Pored ovih najvažnijih razloga za vrednosno izražavanje svih elemenata procesa reprodukcije u preduzeću a posebno za vrednosno izražavanje rezultata poslovanja i sredstava za proizvodnju, možemo pomenuti još neke razloge, kao što su: *kontrola očuvanja integriteta dru-*

¹⁰ K. Marks: Kapital II, Kultura, Beograd, 1958. godine, strana 657.

štvenih sredstava za proizvodnju kojima preduzeće raspolaže i utvrđivanje efekata i utrošaka i oplođivanje sredstava u procesu reprodukcije u preduzeću.

Kada je reč o očuvanju integriteta društvenih sredstava, onda treba poći od toga da su sredstva za proizvodnju vlasništvo društva, kojim raspolažu i pomoću koga vrše određenu korisnu društvenu funkciju kolektivi. To pravo raspolaganje sredstvima, koja su vlasništvo društva, stvara određene obaveze kolektiva prema zajednici. Problem je kako stalno pratiti te obaveze prema društvu koje proističu iz raspolaganja sredstvima, kada se ta sredstva u procesu proizvodnje stalno transformišu pa i kvantitativno menjaju.¹¹ Da bi se kvantitet društvenih sredstava mogao da prati i očuva, društvo insistira na tome da se integritet održava samo u vrednosnom obimu, jer je to u naturalnom pogledu nemoguće sprovesti.

Društvena kontrola ima i drugi značaj. Vrednosnim izrazima se najčešće prati izvršenje zadataka privredne organizacije. Vrednosni izrazi su veliki doprinosi i važan elemenat za vršenje analize rada i poslovanja u preduzeću od strane internih ili eksternih organa.

Međutim, jedna od važnijih funkcija savremene vrednosne evidencije je da kroz određene pokazatelje, koje joj vrednosno izražavanje elemenata reprodukcije obezbeđuje, pokaže kako se sredstva u konkretnom preduzeću koriste, da bi na kraju pokazala kako se ta sredstva reprodukuju, odnosno »oplođavaju«. Vrednosna evidencija prati *efekte*, na jednoj, i *utroške*, na drugoj strani, a zatim ih međusobno upoređuje i na taj način utvrđuje konačne rezultate poslovanja privredne organizacije u određenom periodu. Međutim, suština ovog problema je upravo u tome što se u procesu proizvodnje troše naturalno vrlo različita sredstva i stvaraju različiti efekti. Pojavljuje se, prema tome, još jedna teškoća jer se raznovrsnost elemenata sada udvostručuje i još više produbljuje. Prema tome zahtev se i sa ovog aspekta postavlja: sve efekte i sve utroške nastale za te efekte svesti na jedan zajednički izraz — na vrednosni izraz. Time se *domen* vrednosne evidencije produbljuje, jer se samo njenom primenom može utvrditi najbitniji elemenat poslovanja preduzeća — finansijski rezultat i odrediti u kojoj je meri određenom aktivnošću zadovoljen osnovni princip ekonomike preduzeća — rentabilnost.

3. Osnovne odlike vrednosnih izraza i problemi njihovog utvrđivanja

Iz analize najvažnijih razloga za vrednosno izražavanje elemenata ekonomije preduzeća mogli smo da konstatujemo da su vrednosni izrazi *složeniji i sveobuhvatniji* oblik za izražavanje kvantiteta. Sveobuhvatnost se ogleda u tome što se vrednosnim izrazima mogu izraziti i najrazličitije kategorije koje se pojavljuju u procesu proizvodnje i repro-

¹¹ Ukupnost sredstava u toku transformacije ne samo što menja svoju strukturu već se kvantitativno čas povećava čas smanjuje. Dr K. Vasiljević: Teorija i analiza bilansa. »Savremena administracija«, Beograd, 1965. godine, strana 7.

dukcije u preduzeću. Preduzeće je naročito zainteresovano za jedinstveno vrednosno izražavanje sledećih važnih kategorija: realizacije troškova, prihoda, angažovanih sredstava i dr. Vrednosni izrazi se zbog svojih prednosti primenjuju u svim fazama reprodukcije u preduzeću. Oni se primenjuju kao jedini kvantitativni izrazi ili uporedo sa naturalnim i drugim vrstama izraza.

Međutim, ovde treba podvući da se vrednosni izrazi ne mogu posmatrati nezavisno od naturalnih izraza. Između vrednosnih i naturalnih izraza postoji međusobna zavisnost i uslovljenost. U praksi je nemoguće dobiti vrednosne izraze za mnoge ekonomske kategorije ako se prethodno ne dobiju ili odrede naturalne količine za te kategorije ili za neke njihove elemente. Ove postavke najbolje potvrđuju skoro sve poznate definicije troškova. »Kvantitativno posmatrani troškovi su umnošci utrošaka elemenata proizvodnje i cena tih utrošaka po jedinici utrošaka«. ¹² Vrednosni izrazi su, prema tome, zavisni od naturalnih izraza, jer se naturalni izrazi uzimaju kao osnovni elementat za njihovo dobijanje.

U našim ispitivanjima, o kojima je napred bilo reči, došli smo do podataka da se naturalni izrazi u praksi utvrđuju najčešće radi dobijanja vrednosnih izraza. Analizirajući sve naturalne izraze koji postoje u privrednim organizacijama, konstatovali smo da se preko 65% naturalnih izraza utvrđuje radi podataka za vrednosnu knjigovodstvenu evidenciju. Međutim, ne treba negirati ni značaj takvih naturalnih izraza, jer su oni sami za sebe ponekad dovoljni da kvantitativno izraze određenu pojavu, odnosno proces, bez obzira na to što se utvrđuju radi vrednosne evidencije.

Napred iznete činjenice pokazuju da se uvek u analizi vrednosnih izraza mora voditi računa o njihovoj povezanosti sa naturalnim izrazima i uslovljenosti njima.

Vrednosni izrazi su, kako smo već mogli da vidimo, složeni i zavise od dva elementa: od naturalnih količina i cena po kojima se te naturalne količine procenjuju. Naturalne količine za dobijanje vrednosnih izraza dobijaju se vrlo jednostavno (brojanjem, merenjem i sl.). Problem je u utvrđivanju i izboru vrste cene za procenu određene kategorije.

Teorija nam preporučuje niz vrsta cena za procenjivanje stanja i utrošaka sredstava za proizvodnju. U najvažnije oblike cena treba ubrojati sledeće: nabavna stvarna cena, dnevna nabavna (u momentu procene), nabavna cena u momentu trošenja sredstava, reprodukciona cena, likvidaciona cena i funkcionalna vrednost. Ove vrste cena su date uglavnom sa aspekta procene stanja. Ima, međutim, autora koji teže da realno procene utroške sredstava za proizvodnju. Prof. dr Stevan Kukoleča, sa aspekta reprodukovanja sredstava utrošenih za proizvodnju, ističe sledeće važne momente: »momenat kupovine sredstava, momenat njegove potrošnje, momenat prodaje proizvoda za koji je konkretno sredstvo utrošeno i momenat nove kupovine sredstava za proizvodnju

¹² Dr Stevan Kukoleča: *Ekonomika preduzeća I*, Izdanje »Informator«, Zagreb, 1965. godine, strana 242.

radi produženja reprodukcije.¹³ Polazeći od ovih važnih momenata za reprodukovanje sredstava utrošenih za proizvodnju, ovaj autor analizira sadržinu nabavne cene, cene sredstava u momentu proizvodnje, cene sredstava u momentu prodaje proizvoda i cene u momentu kupovine novog sredstva.¹⁴ Međutim, treba imati u vidu da od izbora vrste cena za procenu sredstava ili njihovih utrošaka zavisi i pravilno izvršenje zadataka evidencije.

Posebnu pažnju u tom smislu zaslužuje analiza kvaliteta vrednosnih izraza, jer je novac kao merilo vrlo nestabilan. »Novčano merilo nije stabilan nepromenljiv metar«, već metar od kaučuka podložan promenama, naročito u novije vreme, koje se odlikuje ekonomskom nestabilnošću i oscilacijama u kupovnoj snazi novca.«¹⁵ Kvantiteti vrednosnih izraza, prema tome, zavise od pravilnog i adekvatnog izbora cene i od novčanog merila koji se pojavljuje kao element vrednosnih izraza.

Novčano merilo, kako smo već konstatovali, ima svojih pozitivnosti jer omogućuje da se raznovrsni elementi jedinstveno izraze, ali ima i nedostataka je se uopštavanjem stvari može da izgubi ono što konkretnu stvarnost karakteriše.¹⁶

* * *

U ovom radu se ističe potreba vrednosnog izražavanja svih elemenata ekonomije preduzeća, a naročito rezultata i sredstava poslovanja preduzeća, jer su prirodni izrazi i ostale vrste izraza u nemogućnosti da jedinstveno izraze raznovrsne efekte i učinke koji iz procesa proizvodnje izlaze i faktore proizvodnje koji u taj proces ulaze. Analiziraju se i ostali razlozi koji ograničavaju mogućnosti primene prirodnih izraza. Među ovim razlozima značajno mesto imaju: nužnost praćenja i fiksiranja kružnog toka reprodukcije u kome se sredstva transformišu, menjaju i gube svoje prirodne oblike i potreba stvaranja i dobijanja računskog odnosa između utrošenih i nastalih vrednosti u procesu proizvodnje.

Vrednosni izrazi se odlukuju svojom sposobnošću da sveobuhvatnije i adekvatnije prate i odraze proces reprodukcije u preduzeću. Međutim, kako je istaknuto, vrednosni izrazi imaju i svojih nedostataka. Najvažniji njihov nedostatak je u nestabilnosti i nepostojanosti njihovog novčanog merila.

¹³ Dr Stevan Kukoleča: *Ekonomika I*, Izdanje Informator, Zagreb, Isto; vidi strana 184—190.

¹⁵ Dr Jovan Ranković: *Problemi realnosti bilansa*, Zavod za org. poslovanja, 1967. godine, strana 9.

¹⁶ Dr Kosta Vasiljević o tome piše: »Novčano merilo u bilansu ima svoje pozitivne i negativne strane. Negativne strane su mu u tome što jedno uopšteno merilo nikad nije u punoj meri izraz stvarnosti... Ali te negativne strane novčanog merila imaju na drugoj strani i svoje pozitivnosti. Novčano merilo omogućuje da se razna sredstva i pored svojih specifičnosti izraze u ukupnosti, a to pruža mogućnost sagledavanja celine koja je nužna ako se želi da se ekonomska zbivanja u preduzeću posmatraju u svojoj celokupnosti«. Dr Kosta Vasiljević: *Teorija i analiza bilansa*, Izdanje »Savremena administracija«, Beograd, 1965. godine, strana 4.

Sa razvojem proizvodnje i njene tehnologije proces reprodukcije postaje sve složeniji. Vrednosni izrazi otuda imaju veliku perspektivu, jer se samo njihovom primenom mogu sveobuhvatno pratiti složeni procesi proizvodnje.

Todor Ćirić
asistent Pravno-ekonomskog
fakulteta u Nišu

RÉSUMÉ

Par l'analyse des expressions et des facteurs naturels qui limitent leur large application nous arrivons à la conclusion que l'orientation vers l'énonciation en valeur des résultats des activités économiques et des moyens de production dans les conditions de travail contemporaines des entreprises est devenue indispensable. Parmi les facteurs les plus importants qui conditionnent l'application universelle et en masse des expressions en valeur dans l'énonciation des quantités des éléments mentionnés de l'économie des entreprises se trouvent compris l'ample variété des assortiments et des qualités des résultats des activités économiques et des moyens de production; la nécessité de suivre le courant de la reproduction et en particulier des processus de la production dans lesquels les moyens se transforment et modifient leurs formes naturelles ainsi que la nécessité de calculer les prix des marchandises.

En particulier les avantages ont été soulignés des expressions en valeur qui se reflètent dans leur aptitude d'exprimer d'une manière adéquate et universelle les processus de la reproduction. Cependant, les défauts des expressions en valeur ont été accentués de même, qui découlent du problème du choix de la forme adéquate des prix d'après lesquels sont évalués les éléments ainsi que de l'instabilité du critère monétaire.